

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14518418>

ADABIY TAHLIL USTASI: OZOD SHARAFIDDINOVNING BEQIYOS MEROSI

Tulishova Gulzina Ravshanovna

JDPU O‘zbek tili va adabiyoti

kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tanqidchi Ozod Sharafiddinovning ijodiy merosi haqida so‘z boradi. Ayniqsa, uning 1954-1956-yillarda yozilgan “Lirika haqida mulohazalar” maqolasi hamda so‘nggi yillarda chop etilgan “Chinorlardan biri”, “Millatni uyg‘otgan adib”, “Istibdod qurboni yoxud o‘zligidan mahrum qilingan shoir” va “Muvashshah” kabi asarlaridagi adabiy tahlilning chuqurligi va mantiqiy teranligi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ozod Sharafiddinov, adabiy tanqid, “Lirika haqida mulohazalar”, adabiy tahlil, “O‘zbek she‘riyati”, “Chinorlardan biri”, “Millatni uyg‘otgan adib”, “Istibdod qurboni”, o‘zbek adabiyoti.

Abstract: This article talks about the creative legacy of the critic Azod Sharafiddinov. Especially in his article "Reflections on Lyric" written in 1954-1956 and in his works such as "One of the Maples", "Writer Who Awakened the Nation", "Victim of Tyranny or a Poet Deprived of Identity" and "Muvashshah" published in recent years. the depth and logical depth of literary analysis are analyzed.

Keywords: Azod Sharafiddinov, literary criticism, "Remarks on lyrics", literary analysis, "Uzbek poetry", "One of the maples", "Writer who awakened the nation", "Victim of tyranny", Uzbek literature.

Аннотация: В данной статье говорится о творческом наследии критика Азода Шарафиддинова. Особенно в его статье «Размышления о лирике», написанной в 1954-1956 годах, и в таких его произведениях, как «Один из кленов», «Писатель, пробудивший нацию», «Жертва тирании, или поэт, лишенный идентичности» и «Мувашиах». опубликованных в последние годы, анализируется глубина и логическая глубина литературного анализа.

Ключевые слова: Азод Шарафиддинов, литературоведение, «Замечания к лирике», литературный анализ, «Узбекская поэзия», «Один из кленов», «Писатель, разбудивший нацию», «Жертва тирании», узбекская литература.

KIRISH:

Ozod Sharafiddinov adabiyotning bosh vazifasi Olam, Inson va uning qalbini tasvirlash degan azaliy qadriyat, ya'nikim bag'ri butunlikda ekanligiga sodiq qoldi. "Ozod Sharafiddinov ijod qilgan kattakon davrda o'zbek adabiyotida jahon adabiyoti talablariga javob bera oladigan bir talay asarlar yaratildi. Shuhrat, Said Ahmad, Shukrullo, ularning izidan kelgan Pirimqul Qodirov va Odil Yoqubov, so'z san'atimizga yangi qon bo'lib qo'shilgan O'tkir Hoshimov va Shukur Xolmirzaev, she'riyatimiz ufqlarini kengaytirgan Erkin Vohidov va Abdulla Oripov singari o'nlab, yuzlab ijodkorlar biri-biriga o'xshamagan, betakror asarlar yaratdilar. Shunda Ozod Sharafiddinovning "Iste'dod - Xalq mulki" degan iborasi mag'rur jarangladi." [1] Uning yutuqlaridan quvongan munaqqid har bir yaxshi namunasini kitobxon ahliga yaqinlashtirdi, ijodkor nazarda tutmagan jihatlarini kashf etdi, xalq farzandlarini adabiyotni tushunishga o'rgatdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ozod Sharafiddinovning adabiy tanqidchilik maydoniga endi kirib kelgan paytlarida – 1954-1956-yillarda yozgan hamda she'riyatimizning jiddiy muammolariga bag'ishlangan "Lirika haqida mulohazalar" kabi maqolalarini va nihoyat, so'nggi yillarda nashr etilgan "Chinorlardan biri", "Millatni uyg'otgan adib" yoki "Istibdod qurboni yoxud o'zligidan mahrum qilingan shoir" va "Muvashshah"

kabi maqola va esselarini ko‘z oldimizga keltiraylik. Bularning dastlabkilari bundan oltmish yillar muqaddam yozilgan. Lekin bu ixcham maqolalardagi lirik asarlar tahlilining chuqurligi, fikr va umumlashmalarning mantiqan teranligi, tili va uslubining puxtaligi ham diqqatga molik. Ziyrak o‘quvchi ularni hali tajribasi ham, mahorati ham etarli bo‘lmagan boshlovchi yosh bir munaqqid emas, balki did-saviyasi juda baland etuk adabiyoshunos bir olim va mutafakkir yozgan degan qat’iy xulosaga kelishi tabiiy. Nafaqat adabiy tanqidchiligimizda o‘ziga xos bir voqea bo‘lgan, balki o‘sha davr she’riyatining takomillashuviga ham yangi ijodiy bir ruh bag‘ishlagan bu asarlar adabiyotimizning G‘afur G‘ulom, Abdulla Qahhor, Mirtemirday cho‘ng chinorlari va adabiyotshunoslikning Izzat Sulton singari darg‘alari tahsiniga ham sazovor bo‘lganligi adabiy tanqidchiligimizning ham jiddiy muvafaqqiyati edi. Ular ketma-ket chop etilgan 1950-yillar o‘rtalarida Ozod Sharafiddinov 25 yoshlarda edi. Bu jihatdan akademik Baxtiyor Nazarovning quyidagi fikrlari keng jamoatchilikning nuqtai nazari va yuksak e’tirofini ifodalagan deyish mumkin: “O‘zbek tanqidchiligida yangi bosqich yasagan “Zamon, Qalb, Poeziya” nomli kitobi badiiy adabiyotimizda sifat o‘zgarishlar ro‘y berishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi, milliy badiiy tafakkurimiz, estetik tafakkurimiz yangilanishida muhim rol o‘ynadi. Olimning bundan deyarli ellik yil avval yozilgan ayrim fikrlarini o‘qib, uning nainki bilimi chuqurligi, balki, ayni vaqtda, jur’at-jasoratiga qoyil qolmaslikning iloji yo‘q...”[2]

NATIJALAR

Darhaqiqat, XX asr va o‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixida o‘zining noyob iste’dodi bilan alohida ajralib turgan Ozod Sharafiddinov fenomenining hayratli bir jihati ham shundaki, uning ilk chiqishlaridayoq chaqmoq misoli yorqin namoyon bo‘lgan tug‘ma tanqidchilik iste’dodi hech qachon xira tortmadi, shoirona qalb ehtirosi va jo‘shqin ijodiy ilhomi umrining so‘ngiga qadar, hatto surunkali va og‘ir xastalik oqibatida ikki oyoqlaridan ajralib, to‘shakka mixlanib qolgan kunlari ham susaymadi. Hassos va talabchan adib Abdulla Qahhor ta’kidlaganidek, “Ozod Sharafiddinov adabiyot olamiga, aniqroq qilib aytsak, adabiy tanqidchilikka yonib kirdi va hozirgacha u mana shu fazilatni saqlab qoldi. Unda haqiqat ruhi, demokratik ruh, erkinlik ruhi

kuchli.”[3] Oltmish yillar muqaddam aytilgan bu samimiy e’tirof va hayotiy haqiqatni olimning boshqa zamondoshlari ham yakdillik bilan ta’kidlashgani ham bejiz emas. Bu jihatdan ham Ozod Sharafiddinov kamdan-kam ijodkorlarga nasib etadigan baxt sohibi edi, deya olamiz. Ozod Sharafiddinovning serqirra, ulkan ijodkor va komil bir ustoz bo’lib tanilishining sabab-omillari va ildiz-manbalari ko’p. Lekin ular orasida qudratli bir omil borki, bu Ozod Sharafiddinovning yorqin iste’dodida va ummon qadar beqiyos bilim-zakovatida ko’rinadi. Eng avvalo, ana shu betakror iste’dod va salohiyat tufayli Ozod Sharafiddinov ziyolilarimizning butun bir avlodi uchun namuna bo’lib tanildi: Ozod Sharafiddinov – O‘zbekiston Qahramoni. O‘zbekiston Qahramoni Ozod Sharafiddinov. Endilikda bu ta’rif-iboralar bir-biri bilan yaxlit tushunchalarga aylandi (Abdulla Oripov).

MUHOKAMA

Shu munosabat bilan yana bir tarixiy anjumanni eslash o’rinli bo’ladi va bu quvonchli voqea ham Ozod Sharafiddinovning noyob iste’dodi hamda yuksak intellektual olamining yorqin bir e’tirofi bo’lgan deyish mumkin. 1962-yil Qozog‘istonda o‘zbek adabiyoti va san’ati kunlari katta ma’naviy bayram sifatida bo’lib o‘tadi. O‘zbek adabiyoti va san’atining chinakam ixlosmandlari to‘plangan katta bir anjumanda alloma shoirimiz G‘afur G‘ulomning “Turksib yo‘llarida” nomli salkam bir dostonga teng keladigan she’rini Ozod Sharafiddinov rus tilida o‘qib beradi. She’rdagi olamjahon mazmun, G‘afur G‘ulomga xos poetik mahorat va sharqona ohangdorlik majlis ahliga shu qadar kuchli ta’sir qiladiki, shoirga gulduros qarsaklar, olqishlar yog‘iladi. Bu tantana, olqishlardan to‘lqinlangan G‘afur G‘ulom Ozod Sharafiddinov qo‘lidagi o‘zining “Gimn vremeni” she’riy kitobini olib, o‘sha daqiqadayoq sharqona ilhom va lutf bilan o‘ziga xos badihago‘ylik tarzida shunday satrlarni bitadi:

Jahonda aqlu idrok zehnu donish birlan Ozod bo‘l,

Hamisha xalqing birlan Sharaflan, ya’ni Obod bo‘l.[4]

Bunday ibratimiz misollarni ko‘plab keltirish mumkin. Ulug‘ adiblar ijodi kabi Ozod Sharafiddinovning ham adabiy-tanqidiy va ijodiy merosi bag‘oyat serqirra hamda ko‘lamdor, ayni vaqtda, mavzu yo‘nalishi xilma-xil, janr va shakl jihatidan ham rang-barangdir. Ozod Sharafiddinov ijodining tematik ufqi, qamrov doirasi kengligi, asarlarining mavzu va muammolarni yoritishdagi izchillik, muayyan xronotop hamda mazmunan uzviy bog‘liqlik har qanday ijodkorning havasini keltirishi shubhasizdir. Ozod Sharafiddinovning serqirra ijodi va tanqidchilik faoliyati o‘zining mazmundor ko‘lami, qamrov doirasi kengligi bilan ham ibratlidir. Adabiyotimizning Ozod Sharafiddinov e‘tiboridan chetda qolgan biror jiddiy muammo, voqea-hodisasi yo‘q desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Ozod Sharafiddinov asarlari va ulardagi maqola, esse, taqriz hamda qaydlarni o‘qir ekanmiz, shunday bir xulosaga kelamiz: Adabiyot va ma‘naviy hayotimizning bironta dolzarb muammosi yo‘qki, u haqda Ozod Sharafiddinov o‘z so‘zi va salmoqli fikrini aytmagan bo‘lsin. Chunonchi, badiiy ijod jarayoni, ijodkor shaxsi, ma‘naviy qiyofasi, mumtoz adiblar asarlarining go‘zallik sirlarini kashf etish, milliylik, baynalmilallik va adabiy aloqalar, badiiy til muammolari yoxud adabiyotimiz kelajagi hamda uni yaratuvchi talantli yoshlarga g‘amxo‘rlik, tanqid va adabiyotshunoslikda mahorat masalasi hamda saviyasi. Shu bilan birga Ozod Sharafiddinov asarlarining barchasiga xos mushtarak fazilat ham bor – ular adabiyotga, iste‘dodga yoniq mehr va ijodkor shaxsga nisbatan samimiyatga yo‘g‘rilganligi bilan alohida ajralib turadi.

O‘zbekiston Qahramoni, ustozning mashhur maslakdosh va hassos shogirdlaridan biri Ibrohim G‘afurov to‘g‘ri e‘tirof etganidek, “Iqtidorli yoshlarning barchasi Ozod Sharafiddinovni sevardi. Unga ergashardi. Uning rahbarligi ostida ilmiy dunyoga kirish ishtiyoqida bo‘lardi.”[5]

Bugungi adabiy-yestetik qarashlarimiz va ma‘naviy tafakkurimiz rivojidadagi Ozod Sharafiddinovning katta xizmatini alohida ta‘kidlash lozim. Ozod Sharafiddinov zamonaviy o‘zbek she‘riyati, lirikasi haqidagi dastlabki maqolalari, xususan, “Zamon. Qalb. Poeziya” kitobi bilanoq nainki ijodkorlar, nainki adabiy jamoatchilik, balki keng kitobxonlar, keng ommaning ham e‘tiborini tortdi. U ko‘plab mashhur va nisbatan yosh

shoirning turli mavzuda yaratgan yuzlab badiiy asarlarini tahlil etish bilangina kifoyalaniq qolmadi. O'sha she'r va poemalar misolida adabiyotimiz, xususan, she'riyatimizning yutuq-muammolarini haqqoniy ko'rsatib berish bilan birga, o'sha davr poeziyasining etakchi tamoyillariga adabiy jamoatchilik e'tiborini jalb etadi. Shu tariqa uning o'zbek tanqidchiligi va badiiy-estetik tafakkur rivojida yangi bir ijodiy bosqich bo'lib maydonga kelgan "Zamon. Qalb. Poeziya" nomli kitobi bugun ham o'z qimmatini yo'qotmay kelayotganligi ijodkor uchun katta baxt.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ushbu asar hamda undagi teran mazmun va chuqur tahlillar o'sha yillardagi o'zbek tanqidchiligidan tashqari, badiiy adabiyotimizda ham sifat o'zgarishlar ro'y berishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi, shuningdek milliy badiiy tafakkurimiz yangilanishida ham muhim rol o'ynadi. Ozod Sharafiddinovning ilk kitobi bo'lgan va adabiy tanqidchilik tarixida katta bir voqea sifatida tan olingan "Zamon. Qalb. Poeziya" deb nomlangan asarida o'zbek she'riyatining yarim asrlik taraqqiyotini yoritarkan, bu jarayonda hatto Uyg'un va G'afur G'ulomdek akademik shoirlarimiz ijodidagi zaif she'rlarni ham tanqidiy tahlil etganligini alohida ta'kidlash lozim. Masalan, u G'afur G'ulomning Leninga bag'ishlangan va Konstitutsiya ulug'langan siyosiy publitsistik she'rlaridan biridagi ushbu parchani keltiradi: *Biz yashagan zamonning eng muqaddas kitobi, Inqilobiy idrokning muddaosi, xitobi, Xalqlarga rahnamodir bu qonun bobi, Bu Lenin falsafasi, Leninning oftobi...* Ushbu satrlarda o'quvchi ong-tafakkurini boyituvchi salmoqli yangi bir poetik mazmun ifodalanmagani haqida shunday yozadi: "Bu gap o'zimga ham ma'lum edi. Shuning uchun shoir mening bilimimga ham, zavqimga ham katta yangilik qo'sholmadi".

XULOSA

Chuqur tahlil va haqqoniy xulosalar bilan boyitilgan bunday maqola va taqrizlar Ozod Sharafiddinovning deyarli barcha asarlarida ustuvor jihat bo'lib sanaladi. Boshqa iste'dodli munaqqid va adabiyotshunoslarimizning xizmatlarini hech kamsitmagan holda shuni aytish kerakki, Ozod Sharafiddinov asarlari, ayniqsa. "Haqiqatga sadoqat", "Ijodni anglash baxti", "Istiqlol fidoyilari", "Cho'lpon" va "Cho'lponni anglash" yoki

“Abdulla Qahhor” nomli asarlari eng avvalo, ongu shuurimizda va ma’naviyat-tafakkurimizda yuz berayotgan ijobiy o‘zgarishlar, yangilanish, evrilishlarni hamda so‘nggi yillardagi adabiy jarayonning jiddiy yutuq va muammolarini chuqur tahlil, tadqiq etib berganligi bilan o‘ziga xos bir voqea bo‘ldi, desak mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Bejiz emaski, adabiyot muammolariga bag‘ishlangan ilmiy-adabiy anjumanlarda ko‘plab yirik adiblarimiz ham, sinchkov tanqidchi va adabiyotshunoslar ham, qolaversa, bir qator umidli yoshlar ham ushbu kitoblarning hozirgi davr tanqid-adabiyotshunosligidagi eng salmoqli asarlar qatorida maydonga kelganligini ta’kidlashadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. http://mustaqillik.uz/uz/pages/Ozod_Sharafiddinov
2. Baxtiyor Nazarov. Ijodning jon tomiri. Tafakkur tomchilari. -T.: 2022-yil 472-486-bb. Nashrga tayyorlovchi va so‘zboshi muallifi Marhabo Qo‘chqorova.
3. Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. -T.: O‘zbekiston, 2007-yil 4-b.
4. Sharafiddinov O. Iste’dod jilolari. Cho‘qqi. -T.: Adabiyot va san’at, 1976-yil 45b.
5. Ozod Sharafiddinov Zamondoshlari xotirasida. -T.: O‘zbekiston, 2007-yil, 164-b.
6. Sharafiddinov O. Zamon. Qalb. Poeziya. – Toshkent: Davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 1962. – 231 b.